

.....
является основным предметом научных исследований в сфере градостроительства, которые начаты в 70-х годах прошлого столетия.

Ключевые слова: теория демоэкосистемы, устойчивое пространственное развитие Барского района, принцип компактности, принцип инвариантности структур, принцип определяющих признаков, элементы системы управления.

Kryzhanovsky A.A. FEATURES OF TOWN-PLANNING ON PODOLIA ПОДОЛИИ In the SECOND HALF OF XX C.

In the article is examined structure, levels, factors that the principles of the sustainable three-dimensional development of region of the Bar from the point of view of the theory of the demoekosistemy, where in a cultured way, socially, the economically and ecologically balanced development of urban and rural places, is the basic object of scientific studies in the sphere of the town buildings, which are begun in the 70's of past century.

Key words: the theory of the demoekosistemy, the sustainable three-dimensional development of region of the Bar, the principle of compactness, the principle of the invariance of structures, the principle of the determining signs, the elements of control system.

УДК 72.03(477.44)

Г.А. Войцехівська, О.П. Пацеля

ІСТОРІЯ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ: МІСТО БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Про засідання бібліотечного клубу «Національні святині», присвячене історії міста Бар Вінницької області.

Ключові слова: малі міста України, бібліотечний проект

У 2008 р. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В.Г. Заболотного започаткувала новий культурно-просвітницький проект «Історія малих міст України» у форматі бібліотечного клубу «Національні святині». Першим досліджуваним містом у цьому проекті стало мальовниче історичне місто Бар Вінницької області [2, 4].

Українське місто Бар – сучасний районний центр у Вінницькій області, розміщений на лівому березі річки Рів. Давнє місто Рів, що знаходилося на правому березі річки, згадується в історичних документах 1401 р. Тепер там знаходиться село Чемериси-Барські.

З дослідження історії Барського староства, яке провів М. Грушевський [3], відомо, що в 1538 р. за дорученням Бони Сфорци – королеви Польщі – в заплаві ріки Рів розпочато будівництво замку, який отримав назву Бар на честь італійського міста Барі, де Бона Сфорца народилася. Це будівництво поклало початок заснуванню міста й відкрило нову сторінку в історії України та Польщі.

Друковані джерела свідчать, що в XVI-XVIII ст. місто Бар було дуже відомим у Східній Європі та на Поділлі у зв'язку з його магдебурзьким статусом, замком і укріпленнями, місцезнаходженням і значенням як центру ремесел і торгівлі. Місто неодноразово потрапляло до описів іноземних мандрівників того часу. Упродовж XVI-XVIII ст. воно було адміністративним центром Барського староства Подільського воєводства, «залізним щитом» південного кордону Речі Посполитої у XVI ст., цитаделлю на межі Східного і Західного Поділля. У той час вирували значні політичні події та пристрасті у зв'язку з постійними нападами татар, турків, походами козацьких військ Максима Кривоноса й Богдана Хмельницького в роки національно-визвольної війни середини XVII ст., рухами опричників, повстаннями гайдамаків. Місто Бар було центром військово-політичного об'єднання, відомого в історії як Барська конфедерація. Розгром повстання конфедератів у 1772 р. російськими військами стало приводом для першого поділу Речі Посполитої. З приєднанням Правобережної України до Росії Бар увійшов у 1793 р. до її складу як повітове місто, а з 1797 р. набув статусу заштатного міста Могилівського повіту Подільської губернії. У другій половині XIX ст. Бар став значним торговельно-ремісничим містом. Розвиток промисловості та ремесел сприяв виникненню культурно-освітніх закладів.

Дослідженню історії міста Бар приділяли увагу відомі вчені, серед яких М. Грушевський, В. Гульдман, М. Орловський, О. Пламеницька, Є. Сіцінський, В. Січинський, М. Яворовський [8, 9]. З Барського краю походить багато відомих людей: народний месник

Наукові записки

Устим Кармелюк, герой визвольної війни Данило Нечай, родина Григоровичів-Барських. З барською землею пов'язані життя і творчість Михайла Коцюбинського, Юліуша Словацького, Генріха Яблонського, віце-президента Петербурзької Академії наук В.Я. Буняковського.

У місті збереглися такі історичні пам'ятки: залишки кам'яної фортеці, жіночий кармелітський монастир XVIII ст. (нині діючий монастир сестер бенедиктинок-місіонерок), Свято-Успенський храм XVIII ст., де знаходиться копія чудотворної ікони Божої Матері «Барська», костел Св. Анни початку XX ст.

На засідання бібліотечного клубу були запрошені краєзнавці, історики, архітектори, мистецтвознавці, бібліотекарі підприємств та організацій будівельного комплексу України. У заході взяла участь барська делегація краєзнавців, мистецтвознавців та педагогів на чолі з міським головою міста Бара О.Д. Козаком.

Засідання клубу відкрили Г.А. Войцехівська, директор Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного, та О.Д. Козак, міський голова міста Бар.

У роботі клубу взяв участь заступник редактора газети «Барчани», яка широко висвітлює культурне життя міста, краєзнавець Є.Й. Меснянкін. У своєму виступі Євген Йосипович окреслив джерельну базу створення та розвитку історичного центра міста, його господарства, освіти, національного складу жителів, формування релігійних конфесій, зміцнення військової справи, виникнення ремесел.

Історичні відомості, що дійшли до сучасників, дають можливість науковцям, студентам, школярам і пересічним громадянам вивчати минуле рідного краю. Серед праць, що висвітлили історичні події Барщини, пріоритетною визнано монографію видатного українського вченого М.С. Грушевського «Барське староство, історичні нариси XV-XVIII ст.» (1894). Багато фактичного матеріалу сучасним дослідникам дає робота українського історика та краєзнавця Є.Й. Сіцінського «Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст.» (1928). С.В. Величко, канцелярист Війська Запорізького, у своєму «Літописі» (перевидання 1991 р.) намагався досконало викладати історичні факти, хоча дослідники, керуючись «Літописом», не завжди можуть однозначно використовувати фактичні матеріали, викладені в праці, що має величезний патріотичний заряд. Краєзнавець наголосив на тому, що розповіді, перекази та свідчення очевидців через століття дійшли до сучасників і стали однією з форм історичної інформації. А найважливішим джерельним фактом є територія старого Бара, фортеця, інші архітектурні пам'ятки, що дійшли до нашого часу.

Сучасні вітчизняні науковці мають великий інтерес до минувшини Бара. Сьогодні для проведення досліджень барської старовини організовуються археологічні експедиції, вивчаються археологічні та архітектурні пам'ятки. Фахівці Інституту археології НАН України також беруть активну участь у проведенні таких досліджень. Про проведення історико-археологічного дослідження Барської фортеці розповіла Л.І. Виноградська, кандидат історичних наук, доцент, відомий фахівець в галузі середньовічних укріплень. Лариса Іванівна зазначила, що Барська фортеця – одна з найцікавіших фортифікаційних споруд на Поділлі, разом із сформованим навколо неї містом була своєрідними воротами до Східного Поділля. Її міцні муровані укріплення неодноразово відбивали напади татар і турків протягом періоду Середньовіччя. Нині від неї залишилися лише зовнішні мури, а від середньовічного міста – фрагменти земляних валів. Хронологія зведення оборонних споруд замку й міста поміж науковців викликає суперечності, які можуть бути розв'язані тільки завдяки проведенню планомірних археологічних досліджень. Археологічні розвідки на території замку і навпроти нього, на протилежному боці річки Рів (с. Барські-Чемериси), організовано в 2007 р. за ініціативою Барського міського голови О.Д. Козака. У процесі археологічних досліджень було закладено шурфи й траншеї, проведено дослідження ґрунту на різній глибині, у результаті чого знайдено різночасову кераміку, цвяхи, свинцеві кулі, фрагменти серпів, ножів та інших побутових предметів із заліза, кілька монет та інших речей, які можна попередньо датувати XV-XIX ст. Л.І. Виноградська зазначила, що проведені дослідження сприятимуть розробці туристичних маршрутів, до яких будуть внесені архітектурно-археологічні пам'ятки міста Бар з оглядом археологічних знахідок, знайдених під час розкопок.

У Барі функціонує зразковий навчальний заклад, який є окрасою міста, науково-методичним і культурним центром Барського району. Це Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського. Він славиться висококваліфікованими викладачами, активними та допитливими студентами, які разом проводять велику дослідницьку роботу з

історії рідного краю. З одним із таких досліджень – «Шляхетські роди Барської околичної шляхти XV-XVIII ст. (генеалогічний аспект)» – присутніх ознайомив кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково-методичної роботи та міжрегіональних зв'язків коледжу О.А. Бакалець. Зокрема, науковець зазначив, що у XV-XVIII ст. м. Рів (з 1538 р. – Бар) було центром Барського староства на Поділлі. За свідченням М.С. Грушевського, який написав магістерську роботу на цю тему, в Подільському воєводстві в цей час мешкала непривілейована (або, як її ще називали, «служила») шляхта, представники різних суспільних класів. Жили вони в селах Барського староства і відбували військову, охоронну й кур'єрську службу. Присутні були ознайомлені з генеалогічним дослідженням родів Галузинських та Йолтуховських, які й досі мешкають переважно в селах Явтухи й Галузинці Деражнянського району Хмельницької області та в м. Бар Вінницької області.

Важливу тему матеріальної культури Барщини – дослідження керамічних виробів XIX-XX ст. – розкрила Т.Й. Тесовська-Січко, викладач методики образотворчого мистецтва Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського. Учасники заходу з великим задоволенням заслухали виступ Тетяни Йосипівни, котра розповіла про колекцію барської кераміки, зразки якої зберігаються в Державному музеї українського декоративно-прикладного мистецтва (м. Київ), Вінницькому обласному художньому музеї, музеях Львова, Кам'янець-Подільського, Опішні, Музеї етнографії (Санкт-Петербург, Росія), в музеях навчальних закладів м. Бар та приватних колекціях. Барські керамічні вироби мають виняткову художню та культурну цінність: вони відображають багатство українських глин, різноманітні художні стилі, побут, культуру та художні смаки населення Поділля, знані в різних країнах світу, серед яких Німеччина, Польща, Румунія, Туреччина та ін.

Як зазначалося вище, до вивчення історії та популяризації міста Бар причетні визначні особистості України, відомі історичні, наукові та літературні діячі. Сучасні барські науковці також вивчають історію рідного краю і популяризують її. Це продемонстрував виступ учителя-методиста, краєзнавця, Почесного громадянина м. Бар, автора великої кількості публікацій з історії міста М.П. Йолтухівського, який з великим піднесенням розкрив тему «Михайло Грушевський і його сподвижники-подоляни». Він зазначив, що «революційні події 1905-1907 рр. перетворили Львів на центр еміграції українських лівих радикальних партій Наддніпрянщини. Професор Львівського університету М.С. Грушевський, за політичними поглядами – федераліст і народник, протягом майже двадцяти років плідно співпрацював із соціал-демократами-самостійниками і державниками». Серед них були відомі українські громадсько-політичні діячі, які народилися на Східному Поділлі: Володимир Степанівський (1885-1957) та Олександр Скоропис-Йолтуховський (1880-1950). У взаєминах М.С. Грушевського та земляків-барчан «прослідковується тема популяризації української справи серед європейської громадськості та співпраця з метою матеріальної підтримки емігрантів».

У роботі клубу «Національні святині» взяла участь доктор історичних наук, професор Інституту історії України НАН України М.Ф. Дмитрієнко, яка розповіла про наукові зв'язки Інституту історії України та Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського.

Міський голова міста Бар О.Д. Козак висвітлив тему сучасного стану та перспектив розвитку міжнародних зв'язків міста.

Тема сучасного розвитку міста Бара на основі стратегії розвитку та механізму державного захисту соціокультурного простору прозвучала у виступі М.М. Мосунова, заступника директора київського Інституту місцевої демократії, директора Центру соціокультурного проектування та комунікативних технологій («Місто Бар як феномен соціокультурного розвитку субрегіону»); О.А. Крижанівського, кандидата архітектури, доцента кафедри дизайну архітектурного середовища Київського національного університету будівництва та архітектури, члена-кореспондента Академії з проблем безпеки життєдіяльності («Від аналізу уроків історії до побудови стратегії духовно-культурного, соціально-економічного та громадсько-політичного розвитку Барського субрегіону»); О.В. Мамітова, президента Академії з проблем безпеки життєдіяльності, директора Науково-дослідного проектного інституту архітектури та містобудування («Створення та організація відновлення історико-архітектурного міського комплексу «Барська фортеця» як основа для соціокультурного розвитку міста»).

До роботи клубу долучилися й депутати та керівники місцевих рад Київщини, представники засобів масової інформації (редактор газети «Європейське суспільство», депутат Васильківської міської ради Б.І. Корчинський, селищний голова м. Ворзеля С.О. Кухарський), представники навчальних, дослідницьких та виробничих установ і підприємств м. Києва (ректор Інституту реклами М.О. Ліфінцев, директор Інституту місцевої демократії В.П. Рубцов, головний художник-реставратор корпорації «Укрреставрація» І.П. Дорофійенко), бібліотечні працівники м. Києва та багато ін.

З давніх-давен Барська земля славилася майстрами слова, пісні і танцю. Пісня – один із кращих засобів прославлення країни, поширення інформації про її культуру. І сьогодні Вінничина, подільський регіон, славиться чудовими голосами, мелодійними піснями, які доносять до нас наші сучасники. На засіданні бібліотечного клубу з темою «Автентична пісня Східного Поділля: локальні особливості звукоутворення» виступила А.І. Сторожук, кандидат мистецтвознавства, доцент, викладач музики Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, автор численних публікацій та фонозаписів предковічних голосів міста Бар. Присутні мали надзвичайну нагоду стати учасниками творчої лабораторії, яку провела Антоніна Іванівна разом із хором автентичного співу «Голоси предків», що створений при Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського. Учасники хору «Голоси предків», до якого входять студенти та викладачі коледжу, проводять велику дослідницьку роботу зі збереження української пісні. Своєю творчістю вони дали можливість присутнім доторкнутися до великої і вічної української пісенної культури.

На засіданні бібліотечного клубу «Національні святині» демонструвався документальний фільм «Замальовки про Батьківщину. Місто Бар», автором якого є О.А. Крижанівський.

Організатори заходу підготували виставку світлин про пам'ятки історичного міста. Великим успіхом у відвідувачів користувалася книжкова виставка з історії міста Бар, підготовлена працівниками бібліотеки, на якій демонструвалися видання з фонду бібліотеки: праці М.С. Грушевського, В. Гульдмана, Д.В. Малакова, М. Орловського, О.А. Пламеницької, Є. Сіцінського, В. Січинського, О.А. Крижанівського, А.М. Подолинного та багатьох інших авторів-дослідників.

Необхідно відзначити, що велику практичну допомогу в підготовці бібліотечного клубу було надано громадськими організаціями міста та науковцями будівельної галузі, з-поміж яких особливо великий внесок зробили О.В. Мамітов і О.А. Крижанівський.

Новий проект бібліотечного клубу «Національні святині» підняв актуальне питання сьогодення – вивчення, популяризації та збереження архітектурної спадщини України, в котрій існує 349 малих міст і містечок, кожне з яких має свою неповторну історію та архітектурно-культурні пам'ятки, що є національним надбанням держави і які необхідно зберегти заради майбутнього країни. У цьому контексті показовим фактором є активна робота краєзнавців, істориків, мистецтвознавців, педагогів міста Бар Вінницької області з вивчення минувшини рідного краю. На прикладі дослідження історії цього унікального міста ми бачимо духовну потребу українців у збереженні національної спадщини в різних її проявах. І Міжнародна науково-практична конференція «Бар. Барська земля – крізь призму століть», яку провела громадськість міста в травні 2008 р., є значним кроком до вивчення, популяризації та збереження історико-культурного багатства малих міст України який має бути взірцем для інших регіонів держави [1].

На засіданні круглого столу «Культурна, історична, архітектурна та природна спадщина Барської землі Поділля в контексті сталого просторового розвитку Європи», що відбувся у стінах Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного 2 липня 2009 р., генеральний директор Інституту інвестиційної стратегії регіонального розвитку Л. А. Вайсфельд, зокрема, сказав: «Для того, щоб щось зробити, треба зробити перший крок» [5]. Барчани вже зробили перший крок на шляху розвитку і процвітання свого рідного міста.

Приклад активної патріотичної позиції барської громади щодо популяризації рідного міста надихає працівників бібліотеки на розвиток проекту «Історія малих міст України» задля створення передумов розвитку галузевого регіонального краєзнавства, економічно-соціального та культурно-освітнього розвитку всіх малих міст України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бар. Барська земля – кризь призму століть: I Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бар, 17 трав. 2008 р. – Бар, 2008. – 447 с.
2. Войцеховская Г. Украинский Бар: Новый библиотечный проект // Стр-во & реконструкция. – 2008. – № 9. – С. 60-61: ил.
3. Грушевський М. Барське староство: Іст. нариси (XV-XVIII с.). – Львів, 1996. – 624 с.
4. Діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного у 2008 році: Інформ.-аналіт. огляд / Уклад. Г.А. Войцехівська; Редкол.: Г.А. Войцехівська (відп. ред.), Д.О. Мироненко, О.П. Пацеля. – К.: ДНАББ ім. В.Г. Заболотного, 2009. – 95 с.
5. Діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного у 2009 році: Інформ.-аналіт. огляд / Уклад. Г.А. Войцехівська; Редкол.: Г.А. Войцехівська (відп. ред.), Д.О. Мироненко, О.П. Пацеля. – К.: ДНАББ ім. В.Г. Заболотного, 2009. – 84 с.
6. Міста України: Інформ.-стат. довід. – К.: АВК-Росток, 2007. – 127 с.
7. Пацеля О. Малим містам – велике майбутнє // Уряд. кур'єр. – 2009. – 17 жовт. (№ 192). – С. 9. – (Про Україну з любов'ю).
8. Сецинский Е. Храмы города Бара Могилевского уезда: (Ист. очерки). – Б.м., Б.р. – 60 с.
9. Сіцінський Є. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст.: Іст.-археол. нариси / Укр. акад. наук. – К., 1928. – 97 с.: іл.

Г.А. Войцеховская, О.П. Пацеля ИСТОРИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ УКРАИНЫ: ГОРОД БАР ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

О заседании библиотечного клуба «Национальные святыни», посвященный истории города Бар Винницкой области.

Ключевые слова: малые города Украины, библиотечный проект

G.A. Woytsekhivska, O.P. Patselya HISTORY of SMALL CITIES of UKRAINE: CITY BAR VINNYTSIA REGION

A meeting of the Library Club «National sanctuaries», devoted to the history of Bar city, Vinnytsia region.

Keywords: small cities of Ukraine, library project.

УДК 82.09-908

І.А. Зелененька

ОБРАЗ МІСТА БАРА Й БАРСЬКОЇ ЗЕМЛІ В СУЧАСНІЙ ПОДІЛЬСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У науковій розвідці аналізується образ міста Бара як мальовничого містечка посеред Східного Поділля в ліриці відомих подільських поетів.

Ключові слова: образ, символ, метафора, лірика, алегорія, модернізм, постмодернізм, романтична концепція.

Мотиви міста, урбаністичні образи у творчому доробку сучасних письменників Поділля є цікавою, малодослідженою сторінкою. Здебільшого поети не поспішають розкривати особливості виникнення й розвитку полісів, пов'язаних із особистими патріархальними відчуттями. Найчастіше місто виступає лише фоном, на історичному, синхронному чи й діахронному зрізах якого відбувалися чи відбуваються певні події.

Місто Бар на Східному Поділлі спорадично зустрічається в поетичних творах (частіше письменники звертаються до образів міста Вінниці, Жмеринки, Тульчина), що пояснюється прагненнями поетів відтворити сенс способу життя у місті, що є адміністративним центром, значним промисловим чи транспортним вузлом. Ліричний герой урбанізованої поетичної мініатюри потрапляє в лещата різнорідних суперечностей, взаємовпливів між суспільством і урбанізованим середовищем, вирішує своє ставлення до маргінезу.

Досить чітко окреслена в сучасній літературній науці проблема міста як цілісного художнього поетичного, прозового образу швидко набула форм поширеної власне літературознавчої й літературно-критичної дискусії: міські топоси, образи мегаполісів уже розглянуті в романах В.Підмогильного, Ю.Щербака, у новелах М.Хвильового, в неокласичній поезії, ліриці передшістдесятників і шістдесятників, у сучасній карнавальній українській літературі. Однак особливості образотворення, місця і ролі образу подільського містечка в регіональній українській літературі, зокрема в ліриці досить відомих подільських авторів